

Communication  
UDC 930.8 / 61 (079.3) 914.4

*Borivoje Mih. ĐORĐEVIĆ*

*Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Srbije, Beograd*

### MOJA SEĆANJA NA STUDIJE MEDICINE U PARIZU DVADESETIH GODINA OVOG VEKA\*

U Parizu je tada bilo 24 velikih bolnica koje su primale na rad studente-asistente. Budžetom je bilo predviđeno koliko koje kliničko ili bolničko odeljenje može primiti studenata-asistenata na rad. Administracija nije vršila raspored gde će koji student-asistent raditi. Ostavljeno je studentima da sami pronađu šefa klinike ili bolničkog odeljenja koji će ih primiti na rad. Za francuske studente, naročito Parizane, koji su imali nekoga da ih preporuči, nije bilo teško da dobiju bolja mesta za rad. Teško je bilo za mene kao stranca, jer nisam poznao nijednu uticajnu ličnost koja bi mogla da me preporuči.

Otišao sam tada u Bolnicu Laennec, koja se nalazila u istoj ulici gde i Bolnica Necker, a koju sam prema pravilima morao da napustim, jer sam u njoj proveo na radu više od 8 meseci.

Jedan od šefova odeljenja u Bolnici Laennec bio je dr Eduard Rist, poznat kao stručnjak i naučnik ne samo u Parizu već i van granica Francuske. Tada je bio samo šef odeljenja, a kasnije je bio izabran za predsednika Medicinske akademije u Parizu. Čuo sam da je bio veliki prijatelj Srba. Zamolio sam ga da me primi za studenta-asistenta za sledeću godinu, što je on odmah i vrlo rado učinio.

Bolnica Laennec, predviđena uglavnom samo za plućne bolesnike, bila je starija nego Bolnica Necker. To je verovatno nekada bio privatni veliki zamak, jer bolesničke sobe ne samo da su bile veoma prostrane nego i vrlo visoke. U jednoj od tih velikih soba dobio sam oko dvadeset bolesničkih postelja i bolesnike o kojima sam od tada trebalo da se staram. Opširno sam ispisao istorije bolesti mojih bolesnika, pribavio sve rendgenske i laboratorijske nalaze i čekao da dođe dr Rist i izvrši vizitu.

Ujutru na vratima moje bolesničke sobe pojavio se dr Rist, vedar, nasmejan i dobro raspoložen. Odmah za njim nagrnula je povećana grupa lekara većinom iz Skandinavije i Latinske Amerike, koji su pratili dr Rista na njegovim vizitama i upoznavali se sa radom na njegovom odeljenju. Jedni su bili dosta visoki, plavi, sa plavim obrva-

\* U svojim obimnim pismenim sećanjima prim. dr Borivoje Mih. Đorđević (29. XI 1895 - 13. X 1976) je zapisao i svoje uspomene iz studentskih dana u Parizu, kao i niz zapažanja o organizaciji rada u pariskim bolnicama i studijama na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Parizu početkom dvadesetih godina ovoga veka. Iz ovih zapisa su njegov sin dr Mihajlo Đorđević i urednik časopisa odabrali neka njegova sećanja.

ma i trepavicama, a oni drugi omaleni, crnpurasti, sa gustom kovrdžavom crnom kosom.

Dr Rist je odmah prišao prom krevetu do vrata i dosta ljubazno me upitao šta ima novo kod mojih bolesnika. Ja sam odmah otvorio korice u kojima su bile brižljivo ispisane bolesničke istorije i taman sam se spremao da mu referišem, kada mi on obema rukama sklopi korice i više u šali nego ozbiljno zapita da nemam valjda nameru da mu čitam sve te istorije. Pokušao sam da se opravdam, objašnjavajući da mi je dodeljen prilično veliki broj bolesnika, na što mi je on još brže odgovorio da on kao šef ima na svom odeljenju više od 140 bolesnika i da ih sve poznaje u prste i zna njihove bolesti napamet.

Sad mi je bilo sasvim jasno zašto su svi profesori Medicinskog fakulteta u Parizu držali svoja predavanja bez ikakvog teksta pred sobom i zašto su uspevali da ravnomerno i bez ikakve žurbe, tačno u minut, završe svoja izlaganja.

U zgradi u sklopu bolnice nalazio se i Antituberkulozni dispanzer, koji je osnovao Leon Burgois, jedan od osnivača Lige naroda u Ženevi, i nosilac Nobelove nagrade za mir 1920. god. Konsultacije u dispanzeru vršili su po podne upravnik i sva tri šefa odeljenja po utvrđenom rasporedu. Tada su odabirani bolesnici za prijem u bolnicu, ili kontrolisani po izlasku iz bolnice. Ja sam i u dispanzeru pomagao dr Ristu i po njegovom diktatu pisao mnogobrojna pisma raznim specijalistima od kojih je on tražio mišljenja o pojedinim bolesnicima.

Sem toga, svakog petka (koji smo mi studenti-asistenti međusobno zvali "crni petak") održavan je seminar, na kome smo podnosili iscrpne izveštaje o svakom bolesniku koji je protekle sedmice otpušten sa odeljenja.

Da bi na kraju meseca mogli da primimo platu, morali smo svakog radnog dana da se upišemo na tri mesta. Prvi potpis upisivali smo ujutro pri dolasku kod sekretara bolnice, drugi odmah potom na odeljenju kod glavne medicinske sestre, i treći pri izlasku iz bolnice, opet kod sekretara bolnice. Ako su nedostajala bilo koja od ta tri potpisa, za taj dan je obustavljana plata.

Vodilo se računa i o dolasku šefova u bolnicu. Na ulazu u bolnicu, na krovu zgrade u kojoj se nalazio vratar, bilo je jedno veliko zvono. Čim bi se pred zgradom pojavila kola nekog šefa odeljenja, vratar bi zazvonio. Za šefa najstarijeg po rangu zvonio bi samo jedanput, a za svakog mlađeg po rangu, zvonio bi po jedan put više. Na taj način je personal na odeljenjima bio blagovremeno obavešten koji je od šefova stigao u bolnicu.

Upravnici bolnica nisu bili lekari, već pravnici ili ekonomisti.

Na bolničkom odeljenju svi lekari i studenti-asistenti nosili su obavezno radno odelo: beli mantil, belu kecelju sa velikim džepom i belu kapu na glavi. Lekarske pomoćnice – medicinske sestre, su na glavi nosile belu maramu, koja je potpuno pokrivala čelo do obrva, svu kosu i uši. Marama je padala kao veo niz leđa. Na sebi su nosile beli mantil i dugačku kecelju od vrata sve do belih bolničkih cipela.

Prema godinama službe i pokazanoj stručnoj spremi lekarske pomoćnice su dobijale unapređenje u viši rang. Za razliku od ostalih, one sa višim rangom imale su na čelu na marami jedan ili dva mala zlatna širita. Glavna odeljenjska sestra imala je tri zlatna širita.

Po pravilu, studenti-asistenti nisu ostajali duže od godinu dana na radu na istom odeljenju. To je odgovaralo potrebama nastave, ali i željama studenata da u toku studija steknu što šire iskustvo radeći na raznim odeljenjima. Tako sam i ja svake godine 1. marta prelazio na rad u neku drugu bolnicu ili odeljenje.

Sledeće godine radio sam u Odeljenju za očne bolesti u Bolnici Larreyboisiere, u blizini La gare de Nord. Bolnica je osnovana 1846. god. i dobila ime po generalu grofu od Lariboaziera. Šef odeljenja bio je dr Victor Maurax, poznat ne samo kao lekar za

očne bolesti, nego i kao naučnik oftalmolog i bakteriolog. Odeljenje je bilo smešteno u jednoj velikoj i dugačkoj zgradi na sprat, i imalo je dva potpuno odvojena dela sa posebnim ulazima. Na jednom kraju zgrade bilo je Odeljenje bolesnika za ispitivanje vida, i zvalo se Les yeux blanc – "bele oči". Na sasvim suprotnom kraju zgrade nalazilo se Odeljenje bolesnika sa zapaljenjskim oboljenjima očiju i zvalo se Les yeux rouge – "crvene oči".

U ambulancama bolnice bilo je skoro tri puta više posla nego na odeljenjima. Već prvog dana kada sam stupio na dužnost obavešten sam da je čekaonica ambulante već puna bolesnika koji čekju da im se izvrši lumbalna punkcija i laboratorijski pregled likvora. Tako je bilo preko cele godine u one dane kada je vršen prijem ambulantnih bolesnika. Sa mojim kolegama Francuzima vrlo brzo sam se sprijateljio, radili smo skoro celo pre podne predaha i pomagali jedan drugom.

Kad sam prvi put ušao u operacionu salu da posmatram operaciju koju je vršio šef odeljenja, čekalo me je opet jedno veliko iznenađenje. Operator je sam uizimao iz jedne male kutije sićušne instrumente i radio je bez rukavica. Pored njega bila je jedna metalna zdela sa nekim dezinfekcionim rastvorom u koji je često umakao šake. Koža šaka mu je bila suva, rapava i crvena kao aleva paprika. Čudio sam se kako je svojim krupnim i nabrekliim prstima tako uspešno upotrebljavao onako male instrumente i vršio suptilne operacije.

Gledajući sve to, zaželeo sam da i ja vršim operacije tako malim instrumentima. Malo-po-malo šef odeljenja mi je dozvolio da potpuno samostalno vršim male i bezopasne intervencije, kao što su vadenje stranog tela ispod očnih kapaka, ili uklanjanje sa očnih kapaka malih izraslina ispunjenih masnim tkivom.

Kada sam posle godinu dana rada na Odeljenju za očne bolesti trebalo da promenim radno mesto i odem na rad u neku drugu bolnicu, dr Maurax mi je predložio da i dalje ostanem na njegovom odeljenju i da se opredelim za specijalizaciju oftalmologije i temeljno savladam tu granu medicine od koje ću nesumnjivo imati velike koristi. O tome da li sam pogrešio i propustio šansu koja mi se ukazala, kasnije nisam više razmišljao, ali onda mi je stvarno bilo mnogo žao što tako dobrom šefu nisam ispunio želju.

Iz Bolnice Larreyboisiere prešao sam na rad u Bolnicu Cochin. I to je bila vrlo stara bolnica. Dobila je ime po svešteniku Jean Denis Cochin-u koji je u XVIII veku osnovao bolnicu. I u ovoj bolnici, kao i u svim ostalim u Parizu, svaka veća bolesnička soba nosila je ime nekog od čuvenih lekara iz prošlosti. Administrativne formalnosti bile su iste oko upisivanja u knjigu dolaska i odlaska sa posla. I ovde je takođe zvono na kapiji na isti način oglašavalo dolazak šefova odeljenja.

Na Medicinskom fakultetu u Parizu ispiti su se polagali iz tri predmeta istog dana. Samo na završnom ispitu polagalo se četiri predmeta, takođe u istom danu. Poslednji predmet je bila Higijena. Bilo je dovoljno da Sekretarijatu fakulteta podnesem prijavu da želim polagati ispit iz tri određena predmeta. Već posle nekoliko dana dobio bih poštom preporučeno pismo na kućnu adresu u kome je pisao da "Sekretarijat fakulteta ima čast izvestiti gospodina..." itd, uz naznaku dana, sata i mesta polaganja ispita.

Ispiti su održavani svakog radnog dana od 13 – 15 časova. Tačno u zakazano vreme, po tri profesora u srednjevekovnim do zemlje dugačkim togama od crvenog pliša optočenih hermelinom i sa visokim togama na glavi takođe od crvenog pliša i hermelina, ulazili su u ispitnu salu i zauzimali svoja mesta za jednim dugačkim stolom. Odmah za njima ulazili su kandidati za ispit i zauzimali svoja mesta sa druge strane stola. Pred svakim profesorom sedeo je samo po jedan kandidat. Ispitivanje kandidata iz jednog predmeta trajalo je najviše pola sata. Potom se kandidat premeštao kod drugog profesora za polaganje sledećeg predmeta. Ispiti su bili javni.

Pored ovih ispitnih sala bilo je i dva-tri amfiteatra za predavanja. Klupe u amfiteatru bile su bez naslona i bez pultova za pisanje. Beleške smo hvatali na kolenima. Predavanja su bila javna i nije bila nikakva retkost da u klupama sede ljudi poodmaklih godina, koji nisu bili studenti medicine. Bilo je poznatih profesora na čija je predavanja trebalo doći bar tri-četvrti sata pre početka da bi se ugrabilo neko slobodno mesto u velikom amfiteatru.

Biblioteka Saint Genevieve, koja se nalazila preko puta Panteona, ostavila je na mene neizbrisiv utisak. Ostala je, bar spolja, onakva kakva je izgledala kada je sagrađena u prvoj polovini XIX veka. Iz prostranog hola ulazilo se kroz jedna relativno mala vrata potpuno prekrivena visokom, teškom, štofanom zavesom. Čim se razmakne zavesa i stupi u čitaonicu, odmah se naide na jedan mali sto odmah do vrata. Činovnik za stolom, čuteći, upitno gleda svakoga ko ulazi, i izgleda da odmah prepozna svakoga ko po prvi put ulazi u čitaonicu. Pošto su mi već bile poznate formalnosti, zatražio sam formular za trebovanje knjiga, i pokazao svoju studentsku legitimaciju. Činovnik bi pogledao moju legitimaciju, potom mene, pružio mi formular, i upisao me u spisak posetilaca. To su bile sve formalnosti koje je trebalo da obavim.

Stolovi za rad bili su masivni, dosta široki, a sedišta su bila dovoljno razmaknuta. Mesta je uvek bilo dovoljno. Nisam ni primetio kada je jedna službenica prišla mom mestu i uzela formular na kome sam ispisao naslove knjiga. Brzo je proverila da li je formular pravilno ispunjen, i izčekzla, nečujno, kao što je došla. Kako je i otkuda je primetila da sam seo za sto, nisam mogao da saznam, jer sem onog službenika na ulaznim vratima, druge službenike u čitaonici nisam video.

Svod nad čitaonicom bio je vrlo visok, skoro do vrha zgrade. Dnevna svetlost je dopirala visoko odozgo, kroz mnogobrojne i velike prozore, koji su se nalazili ispod same tavanice. Biblioteka je ličila na neko svetilište po svom izgledu, i po potpunoj tišini koja je vladala u čitaonici. Nije se čuo hod onih što ulaze ili izlaze, pomeranje stolica, ni bilo kakav govor ili šapat. Kao da sem mene nikog nije bilo u čitaonici. Službenica je, opet nečujno, prišla do mog mesta, spustila na sto tražene knjige, i nečujno se nekuda udaljila.

Nekoliko meseci, skoro svakodnevno, radio sam u ovoj biblioteci, i prikupio podatke neophodne za izradu moje doktorske teze. Ne znam koliko sam knjiga i časopisa pregledao, ali uvek sam dobio ono što sam tražio, a sve knjige i časopisi bili su uredni i čisti. I uvek je bilo sve kao i prvog dana kada sam ušao u biblioteku. U čitaonici je vladala potpuna tišina, a napolju na velikom trgu između biblioteke i Panteona, bilo je retkih prolaznika, ili samo po neko vozilo.

IZVOR:

<sup>1</sup>Dorđević Mih. B., *Moja sećanja i uspomene* (rukopis).

Borivoje Mih. DORĐEVIĆ

*Société scientifique d'histoire de la culture de santé de Serbie, Beograd*

MES SOUVENIRS SUR LES ÉTUDES DE MÉDECINE À PARIS  
VINGTIÈME ANNÉE DE CET SIÈCLE

Les mots-clés: Souvenirs; Les études de médecine; Paris

Le auteur décrit ses souvenirs sur les études de médecine à Paris vingtième année de cet siècle.

(Rad je primljen u Uredništvu 8. VIII 1989. god.)

Communication

UDC 61 / 174 (094.5) 497.1

Vasko KOSTIĆ (Tivat)

*Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Crne Gore, Titograd*

PRINCIPI ETIKE

U STAROM CRNOGORSKOM ZDRAVSTVENOM ZAKONODAVSTVU

Crnogorci se teško mogu zamisliti bez njihovih etičkih principa o čojstvu i junaštvu, pri čemu je junaštvo samo jedan elemenat čojstva, kao što su i humanost, čast, poštenje, savjesnost, nesebičnost itd. ostali elementi čojstva, pa nije čudo što i prvi crnogorski propisi iz oblasti zdravstva obiluju naglašavanjem etike, iako je ona sama po sebi jasna i po Hipokratovim definicijama ljudske etike jedna od osnova medicine.

Prvi crnogorski zdravstveni propisi su "Pravila o uređenju sanitetske struke i Propisi protiv zaraznih bolesti na stoci" – kao zajednički dokumenat. Ova Pravila i Propisi sačinjeni su po nalogu knjaza Nikole I, a objavljeni su u svega 150 primjeraka neposredno nakon što ih je knjaz Nikola usvojio posebnom Odlukom od 14. XI 1891. god.:

"Usvajam predloženi nacrt Mog Ministarstva unutrašnjih djela i naređujem mu da se stara o tačnom izvršavanju ovih Pravila i Propisa, a svima i svakome da im se pokoravaju. Nikola I".

Ko se nije pokoravao naređenjima knjaza Nikole, zna se što ga je čekalo, a od pokoravanja niko nije bio izuzet, čak ni članovi knjaževske kuće. Zbog oštih sankcija bez milosti mnogi su mu zamjerali, ali tako je moralo biti, da bi se uspostavio red i zakonitost u, na to do tada nenaviknutoj, Crnoj Gori.

Pravila i Propise o sanitetskoj struci sačinilo je Ministarstvo unutrašnjih djela, ali je neposredni njihov stvaralac bio dr Petar Miljanić, načelnik Sanitetskog odjeljenja tog Ministarstva i upravnik prve bolnice Kneževine Crne Gore, Bolnice "Danilo I" na Cetinju (građena 1871-1873. god.) koja i danas postoji.

P. Miljanić je rođen u seocetu Biogradu kraj Nevesinja 1. II 1852. god. Po završetku studija medicine u Moskvi, staža i neophodne opšte prakse, došao je u Crnu Goru 1881. god. sa nepunih 30 godina starosti. Čitav život je posvetio organizaciji i modernizaciji zdravstva u Crnoj Gori, gdje je na Cetinju i umro mlad 8. IX 1897. god. u 45-oj godini života. Njegovi zdravstveni propisi neizmijenjeni bili su na snazi sve do gašenja crnogorske države januara 1916. god.

Prvo poglavlje Pravila nosi naslov: "O ljekarima i njihovim dužnostima". Sadrži 30 odredaba i gotovo svaka na neki način upućuje na savjesnost, usrdnost i poštenje